

Кореферентні номінації у структурі фрактального концепту *GUSTAVE FLAUBERT*

Я. В. Бистров

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна

Paper received 14.11.16; Accepted for publication 20.11.16.

Анотація. У статті обґрунтовано роль текстової кореферентності у структурі фрактального концепту у світлі теорії синергетики. Встановлено, що кореферентні номінації є засобами фрактальної концептуалізації біографічного наративу, а флуктуації референтної зони концепту забезпечують процес тиражування кореферентних найменувань біографічного суб'єкта.

Ключові слова: *фрактальний концепт, кореферентність, біографічний суб'єкт, біографічний наратив, лінгво-синергетика.*

Вступ. Спроби інтеграції понять синергетики в сучасну лінгвістику у багатьох випадках обмежуються не тільки фрактальним аналізом метафори, розробкою синергетичних основ метафоричного смислотворення в художньому тексті чи семіотико-синергетичним дослідженням фрактальності текстотвірної категорії інтертекстуальності. Теорія лінгвістичних фракталів слугує основою для аналізу фрактальної сутності тексту і підґрунтям для аналізу текстової фрактальності у межах постулатів когнітивної лінгвістики, які розкривають зв'язок таких операцій процесу категоризації досвіду людини, як порівняння, ототожнення, аналогію, із структурними частинами тексту.

Мета статті – розкрити специфіку кореферентних номінацій референта біографічного суб'єкта, які об'єктивують фрактальний концепт (ФК) біографічного наративу.

Об'єктом дослідження є фрактальний концепт у синергетичній макроструктурі біографічного наративу. **Предметом** статті виступають засоби об'єктивзації фрактального концепту у синергетичній макроструктурі біографічного наративу. **Матеріалом** дослідження слугує роман Дж. Барнса "Flaubert's Parrot". **Методи** дослідження ґрунтуються на синергетичному підході до аналізу мовних явищ, що передбачало залучення фрактального аналізу даних і методу опозицій для встановлення змістових відношень кореферентності у структурі ФК.

Стислий огляд публікацій з теми. В сучасних лінгвістичних концепціях фрактальної теорії перші спроби поєднати теорію фракталів із когнітологічною наукою зроблені зокрема у межах дослідження процесів самоорганізації мовленнєвого твору в нейроподібній мережі [7], лінгвокогнітивного аналізу фрактальної метафоричної моделі у наративі [5; 10; 11], проблем мовної динаміки дискурсу в річищі когнітивної синергетики і метафоричної інтерпретації складних структур фрактальної семіотики [2]. У лінгвістичній концептології, наприклад, С. Г. Воркачов уперше звернув увагу на схожість концепту із фрактальними структурами, зауважуючи, що "концепт наближається до фрактальних структур, які характеризуються надламаними межами, що відтворюється в "матрьошкській" самоподібності частин, а також роздільній (фрактальній – Я. В.) розмірності внутрішнього простору, видимим аналогом якого може бути поймаканий папір" [1, с. 12].

Результати та їх обговорення. Типовими характе-

ристиками фракталів є їхня самоподібність, тобто подібність частин до цілого і вкладеність цих підструктур у синергетичній макроструктурі тексту, яка вигідно доповнює загальну когнітивну макроструктуру наративу. Багаторазові повторення (ітерації), синергія частин біографічного оповідного тексту (початку, середини і кінця) у фрактальних галуженнях і вкладеннях, синтез цілого з генерацією окремих елементів стають цілком прийнятними для побудови наративної схеми біографії.

Співвідношення фракталів зі структурою художнього тексту дає можливість виокремити їхні основні властивості: 1) частина фракталу певним чином подібна цілому (насправді, у фрактальній теорії ця послідовність подібностей поширюється на нескінченність, однак важко уявити справжню нескінченну послідовність фрактальних повторень); 2) сприйняття фракталу відбувається відповідно до послідовності вкладених рівнів.

Будь-яка повторна репрезентація знаків (їхніх форм чи смислів) у наративному тексті, на нашу думку, дозволяє з'ясувати особливості його фрактальної організації крізь призму поняття текстової *кореферентності* (від лат. *co-* – префікс, що означає сумісність, і референт (референтна тотожність) – відношення між компонентами висловлення (зазвичай іменними групами), які позначають один і той самий позамовний об'єкт чи ситуацію, тобто мають один і той самий референт [4, с. 243]. Кореферентність є текстотвірною категорією у відношенні до категорій цілісності (когерентність) і зв'язності (когезії) тексту як чинників, які організують його смислову структуру.

У біографічному наративі, у якому фактуальна / нефактуальна інформація про життєву історію біографічного суб'єкта зорієнтована на передачу його життєвого досвіду, референційну зв'язність його структурних частин забезпечують кореферентні (субститутивні) співвідношення на позначення одного референта біографічного суб'єкта в тексті. Текстотвірний характер кореферентності забезпечує "вербальна різноаспектна репрезентація об'єкта, представляє концептуальну картину світу шляхом фрагментації її окремих компонентів, найоптимальніше виявляється у будь-якому типі тексту" [3, с. 27]. Структуротвірним елементом ФК біографічного наративу є біографічний суб'єкт, його вербалізовані кореферентні номінації у кореферентних рядах, які утворюють когнітивну проекцію із актуального світу у світ наративний.

У процесі представлення біографічного суб'єкта мовні одиниці, які пов'язуються відношеннями тотожності на позначення одного референта, виступають у ролі нарративних кореферентних одиниць, які є засобами фрактальної концептуалізації інформації у наративі.

Отже, фрактальний потенціал упорядкованих структурних частин і самоподібних патернів сприяє їх тиражуванню на основі кореферентності як важливої текстової категорії, яка забезпечує референційність, цілісність і семантичну зв'язність наративу.

Лінгвокогнітивна специфіка фрактальної організації біографічного наративу визначається моделюванням нарратотвірної структури, *фрактального концепту*, який ґрунтується на нерегулярній самоподібності (самототожності) його підструктурних елементів і є макропропозицією, котра забезпечує когерентність наративу.

В синергетиці фрактал як результат моделювання дозволяє стверджувати про якість усієї сукупності елементів у межах одного рівня (або декількох рівнів). Як наслідок, фрактал у концептуальному просторі наративу може виступати ефективною моделлю, за допомогою якої можна пояснити взаємозалежність і взаємодію якісної упорядкованості внутрішніх рівнів текстової структури (послідовності ітеративних структур) і кількісної дискретності (зведення нескінченних послідовностей до кінцевого числа закономірностей).

Останнє твердження про взаємозалежність і взаємодію стало відправною точкою для визначення нарратотвірного статусу ФК. Поєднанням фрактальної теорії із лінгвокогнітивним підходом, як зауважує С. М. Плотнікова, досягається динамізм наративу, коли фрактальні простори "самоорганізуються за принципом живого наростаючого знання і самі вилучають із себе той когнітивний аспект, який і є основним для їх формування" [8, с. 33]. Цей концепт моделюється насамперед за принципом самоподібності, у відношеннях фактуальності та нефактуальності, які відображаються у проекціях світу реального на зображений світ оповіді, різного роду перенесеннях із актуалізованого у віртуальне, від менш масштабного до більш масштабного.

Актуалізаторами цього мисленнєвого конструкту є референт біографічного суб'єкта і його кореферентні номінації у біографічному наративі. Отже, маркером вербалізації референта є кореферентна номінація біографічного суб'єкта, тобто імені референта, яке проектується на нарративний простір тексту. Референт біографічного суб'єкта взаємодіє з іншими самоподібними референтами, які об'єднуються в одному нарративному просторі. Когнітивний механізм тиражування кореферентів ФК визначається за критерієм подібності біографічних референтів, які в різних "подобах" інтерпретуються наратором як можливі форми існування нарративної ідентичності у біографічному тексті.

Процедура аналізу мовної об'єктивації ФК розпочинається із визначення ключової номінації біографічного суб'єкта, яка конденсовано репрезентує змістовий обсяг концепту, а також встановлення вербалізованих кореферентних номінативних субститутів (лексем та словосполучень) у кореферентних групах, які функціонують як семантично марковані вторинні

образотвірні одиниці у нарративному просторі.

Першоосновою кожної із проєкцій нарративного простору є нуклеарна точка (критична точка галуження) референтної зони концепту (РЗК). Ключовою номінацією виступає ім'я ФК, яке становить нуклеарну точку галуження РЗК, репрезентує денотативно-сигніфікативну сутність біографічного суб'єкта. Процес тиражування реального референта і його фікційної співвіднесеності розпочинається від точки біфуркації із уведення тих елементів, які призводять систему до нового стану і згодом скеровують подальший когнітивний процес визначення властивостей ФК. Референтну зону ФК актуалізують мовні кореферентні номінації, які фрактально самоподібні у кореферентних парах і рядах. Така процедура підтверджує думку О. В. Падучевої про те, що для виявлення концепту необхідним постає аналіз процесів номінації, оскільки "множинність концептуалізацій – це наслідок вибіркової людського сприйняття, яка лежить в основі когнітивної діяльності загалом" [6, с. 529].

Флуктуації РЗК призводять до певних відхилень, які забезпечують процес тиражування кореферентних найменувань біографічного суб'єкта. Відтак, флуктуації як ідентифікатори синергетичної макроструктури наративу, які розхитують референтну зону ФК і від яких залежать вербалізовані вияви ФК. З урахуванням вищезазначених нарратотвірних параметрів, а також кореферентності як текстової категорії, що впливає на фрактальну організацію біографічного наративу, ФК визначаємо як нарратотвірну структуру репрезентації текстового знання, яка конструється на основі принципу самоподібності і змістових відношень кореферентності, забезпечує процес тиражування біографічних референтів у різних (можливих) вербальних виявах тотожної ідентичності біографічного суб'єкта.

На особливу увагу заслуговує розгляд процесу галуження й визначення ролі флуктуації РЗК зокрема. Теорія самоорганізації систем виходить з поняття дисипативної (від лат. *dissipare* – розсіювати) структури, "коли на систему, яка знаходиться у нерівноважному стані, діють, загрожуючи її структурі, флуктуації (хаотичні коливання), настає критичний момент – система досягає точки біфуркації" [9, с. 27].

Флуктуації (відхилення й коливання) системи відіграють подвійну роль у біографічному наративі. З одного боку, флуктуації можуть виступати як нейтральний фон, не вносячи в систему помітних відхилень, коли спостерігаються, наприклад, різні позначення графічних та орфографічних варіантів вербалізованих елементів концепту, а з іншого боку, вони можуть привести систему, тобто РЗК, у критичний (якісно новий) стан, довести її до точки біфуркації (коли, наприклад, нові графічні образи беруть участь в утворенні нових слів і стають надбанням узусу). Водночас, біфуркативний потенціал вербалізованого референта визначається однією або декількома галуженнями, коли різні вербалізатори одного й того ж концепту називають один і той же референт біографічного суб'єкта, співвідносячи його з різними поняттями, а мовні номінації відбивають його різні властивості. Кореферентні номінації, які беруть участь у вербальній об'єктивації ФК, репрезентовані у

БН: власними назвами (графічними скороченнями включно); конструкціями описового характеру; синтаксичними конструкціями й загальнономінативними одиницями різного функціонального призначення і семантичного наповнення.

Ці вербальні засоби референції зумовлені різноаспектними інтерпретаціями й поліфонією особистості біографічного суб'єкта, а також багатовимірністю “я-репрезентації” суб'єкта, які “змушують” властивості системи стрибкоподібно переходити в альтернативні стани.

Змістовий обсяг ФК ідентифікують вербалізатори (репрезентанти) його референтної зони, які актуалізують різні ознаки одного і того ж біографічного суб'єкта нарративу. Референтійно тотожні номінації, кожна з яких акцентує на певних ознаках біографічного суб'єкта нарративу, утворюють кореферентний ряд. У нашому дослідженні кореферентна послідовність референтійно тотожних номінативних одиниць має ознаки фрактальності, з одного боку, через смислову віднесеність до одного і того ж референта, а з іншого, – завдяки тематичній неперервності самоподібних ітерацій референта в структурних частинах нарративу. Наративні кореферентні одиниці розширюють змістову структуру РЗК, доповнюючи і уточнюючи ідентифікацію референтного імені, репрезентованого семантично маркованою власною назвою у кореферентних парах і рядах.

У межах однієї РЗК біографічний суб'єкт репрезентує значна кількість номінацій у кореферентних парах і рядах із різною функціональною і стилістичною навантаженістю, різноаспектністю інтерпретації, змістовим потенціалом і, нарешті, нелінійною структурою ФК. Наприклад, у проаналізованих ФК кількість співвказівних найменувань біографічного суб'єкта сягає від двох номінативних вербалізаторів концепту <VIRGINIA WOOLF> (2), які утворюють кореферентну пару *Virginia* → *a goat* (*Virginia wants her sister to think, “The goat’s really looking rather well, isn’t she?”* [13, с. 114]) аж до 57 фрактально самоподібних графічних варіантів концепту <WILLIAM SHAKESPEARE>, як-от: *Saksper, Schakosper, Schackapere, Saxper, Schaftspere, Shakstaf, Chacsper, Shasspeere; WS; Shakaspeare, Shakispeare, Shakyspeare, Shakespire, Sakespeier, Saxpey, Saksper, Saksper, Saksper, Shagspere, Shaxbere, etc.* [14].

Наприклад, ключовою нарративною номінацією кореферентного ряду ФК <GUSTAVE FLAUBERT> виступає номінативна одиниця *Gustave Flaubert*, яка репрезентує його змістовий обсяг і виконує важливе семантичне навантаження у біографічному нарративі.

Параметри флуктуації у системі біографічному нарративі доводять референтну зону фрактального концепту до точки галуження його ключового імені і виявляються принаймні у трьох анімалістичних метафоричних образах – FLAUBERT IS BEAR, FLAUBERT IS CAMEL, FLAUBERT IS PARROT.

Експлікація концепту <GUSTAVE FLAUBERT> відбувається з урахуванням організаційного принципу його оповідної структури – непевністю чи сумнівами автора й наратора щодо пошуків автентичного папуги Флобера, який би пролив світло на життя і творчу свідомість письменника. Цей принцип зовсім не

суперечить, а радше навпаки, перебуває за аналогією у прямій залежності до так званих “несподіваних явищ” системи. На цьому етапі важливим постає аналіз флуктуацій (коливань) у межах РЗК, який доводить і водночас спростовує примарність цих пошуків.

Отже, метафоризація фрактального концепту <GUSTAVE FLAUBERT> у романі Дж. Барнса “*Flaubert’s Parrot*” реалізуються в персоналізованих образах тварин, крізь які проступає творча свідомість письменника. Метафоричний образ прояснює ракурс концептуалізації референта, який відображено у фрактальному концепті <GUSTAVE FLAUBERT> через уподібнення іншій сутності. Концептуальний біографічний референт анімалістичних метафор відображено в ключовому референтному імені *Gustave Flaubert* і в кореферентних найменуваннях *bear, camel, parrot*, актуалізованих у відповідних контекстах.

Метафорична проекція референтного імені *Flaubert* у романі відбувається через асоціативні зв'язки образу Флобера з тваринами в окремій главі “Бестіарій Флобера”. Біфуркаційний потенціал системи відбито в образі ведмеда, що співзвучний не тільки з іменем письменника, адже слово “ведмідь” французькою перекладається як грубіян, невихована людина, відлюдник. Не можна заперечувати впливу “ведмежих” повадок на літературну діяльність письменника: *Gustave was the Bear. When he was only twenty, people found him ‘an odd fellow, a bear, a young man out of the ordinary’; and even before his epileptic seizure and confinement at Croisset, the image had established itself* [12, с. 49]. [*He is the Bear: a stubborn bear (1852), a bear thrust deeper into bearishness by the stupidity of his age (1853), a mangy bear (1854), even a stuffed bear (1869); and so on own to the very last year of his life, when he is still ‘roaring as loudly as any bear in its cave’ (1880)* [12, с. 51].

Метафоричне відтворення концепту відбувається за допомогою проекції референтного імені *Flaubert* на лексемну номінацію *camel*, коли творчий метод письменника проектується на характер верблюда, який у час творчості допомагає Флоберу бути одночасно серйозним та іронічним. У цьому контексті теж спостерігаємо біфуркативне галуження референтного імені концепту: якщо Флобер не ведмідь, то можливо він верблюд: *If Gustave hadn’t been the Bear, he might have been the Camel. Why the camel? Perhaps because it is a fine example of the Flaubertian grotesque: it cannot help being serious and comic at the same time. The species also exhibited a character trait which was familiar to Gustave* [12, с. 54].

Ключовим аспектом актуалізації фрактального концепту виступає процес творчості, оскільки саме папуга Лулу (*the parrot*) надихнула Флобера на створення оповідання “Просте серце” (*Un coeur simple*), яка є аттрактором РЗК: *Félicité + Loulou = Flaubert? Not exactly; but you could claim that he is present in both of them. Félicité encloses his character; Loulou encloses his voice. I imagined Loulou sitting on the other side of Flaubert’s desk and staring back at him like some taunting reflection from a funfair mirror. No wonder three weeks of its parodic presence caused irritation* [12, с. 18].

Біфуркативний потенціал референтної зони фрактального концепту відбитий у галуженні референтного імені *Flaubert*, яке під впливом флуктуації увиразнює гібридний образ письменника-папуги як біографічного суб'єкта. Загалом бестіарій Флобера вміщує й інші співвідношення референтно тотожних одиниць (*sheep, monkey, donkey, ostrich, dogs*), які, попри різне функціональне призначення та семантичне наповнення, є насамперед виразниками образотворення у БН.

Висновок. Досліджений ФК <GUSTAVE FLAUBERT> утворює кореферентний ряд *Gustave Flaubert* → *bear* → *camel* → *parrot* → *sheep* → *monkey* → *donkey* → *ostrich* → *dogs*, який конденсовано передає зміст біографічного нарративу, надаючи йому цілісності і семантичної зв'язності. Кореферентні номінації в різноаспектних інтерпретаціях ідентичності біографічного суб'єкта виступають структуротвірними складниками ФК.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воркачев С. Г. Вариативные и ассоциативные свойства телеономных линвоконцептов : монография / С. Г. Воркачев. – Волгоград : Парадигма, 2005. – 214 с.
2. Галушко Т. Г. Фрактальная интерпретация в лингвистике / Т. Г. Галушко // Вестник Амурского государственного университета. Сер. Гуманитар. науки. – 2014. – Вып. 66. – С. 85–92.
3. Куриляк Л. П. Коререферентність у сучасному українському текстотворенні : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Куриляк Леся Павлівна. – Івано-Франківськ, 2004. – 201 с.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
5. Орлова Е. Л. Фрактальная природа метафоры / Е. Л. Орлова // Вестник Иркутского гос. лингв. ун-та. – 2011. – Вып. 4 (16). – С. 179–182.
6. Падучева Е. В. Динамические модели в семантике лексики / Елена Викторовна Падучева. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 608 с.
7. Пихтовникова Л. С. Самоорганизация когнитивной системы при создании речевого произведения : преимущества и ограничения / Л. С. Пихтовникова // Записки з романо-германської філології. – Одеса, 2015. – Вип. 1 (34). – С. 115–125.
8. Плотникова С. Н. Фрактальность дискурса как новое лингвистическое понятие / С. Н. Плотникова // Вестник Иркутского гос. лингв. ун-та. – 2011. – № 3(3). – С. 127–134.
9. Пригожин И. Порядок из хаоса : Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс ; пер. с англ. Ю. А. Данилова / общ. ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича и Ю. В. Сачкова. – М. : Прогресс, 1986. – 432 с.
10. Хахалова С. А. Возможность применения дискретной фрактальной парадигмы в исследованиях по метафоре / С. А. Хахалова // Вестник ИГЛУ. Сер. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – Иркутск : ИГЛУ, 2008. – С. 96–101.
11. Bystrov Ya. Fractal metaphor LIFE IS A STORY in biographical narrative / Ya. Bystrov // Topics in Linguistics. – 2014. – Vol. 14, No. 1. – P. 1–8.
12. Barnes J. Flaubert's Parrot / Julian Barnes. – London : Vintage Books, 1990. – 190 p.
13. Cunningham M. The Hours / Michael Cunningham. – London : Fourth Estate, 1999. – 228 p.
14. Nye R. The Late Mr. Shakespeare / Robert Nye. – New York : Penguin Books, 1998. – 399 p.

REFERENCES

1. Vorkachev S. G. Variative and associative peculiarities of teleonomic concepts : monograph / S. G. Vorkachev. – Volgograd : Paradigm, 2005. – 214 p.
2. Galushko T. G. Fractal interpretation in linguistics / T. G. Galushko // Amursk State University. The Humanities. – 2014. – Issue 66. – P. 85–92.
3. Kurylyak L. P. Coreference in modern Ukrainian text production : PhD. Thesis. – Ivano-Frankivsk, 2004. – 201 p.
4. Linguistic Encyclopaedic Dictionary / [V. N. Yartseva, ed.]. – М. : Sov. encyclopaedia, 1990. – 685 p.
5. Orlova E. L. Fractal essence of metaphor / E. L. Orlova // Irkutsk State Linguistic University Bulletin. – 2011. – Issue 4(16). – P. 179–182.
6. Paducheva E. V. Dynamic models in the semantics of the vocabulary / Elena Victorovna Paducheva. – М.: Languages of Slavonic Culture, 2004. – 608 p.
7. Pikhovnikova L. S. Cognitive system self-organization during speech work creation : advantages and limitations / L. S. Pikhovnikova // Writings in Romance-Germanic Philology. – Odesa, 2015. – Issue 1(34). – P. 115–125.
8. Plotnikova S. N. Fractality of the discourse as a new linguistic phenomenon / S. N. Plotnikova // Irkutsk State Linguistic University Bulletin. – 2011. – Issue 3(3). – P. 127–134.
9. Prigogine I. Order out of Chaos : Man's new dialogue with nature / I. Prigogine, I. Stengers. - М. : Progress, 1986. - 432 p.
10. Khakhalova S. A. Feasibility of fractal paradigm in the research on metaphor / S. A. Khakhalova // Irkutsk State Linguistic University Bulletin. Linguistics and Intercultural Communication. – Irkutsk : IGLU, 2008. – P. 96–101.

Coreferent nominations in the structure of fractal concept GUSTAVE FLAUBERT

Bystrov Ya. V.

Abstract. The article reveals the role of textual coreference in the structure of fractal concept in the light of linguosynergetic theory. It is proved that coreferent nominations are the means of fractal conceptualization of information in biographical narrative, and the fluctuations of the referent zone of the concept facilitate the duplication of coreferent nominations of the biographical subject.

Keywords: fractal concept, coreference, biographical subject, biographical narrative, linguosynergetics.

Кореферентные номинации в структуре фрактального концепта GUSTAVE FLAUBERT

Я. В. Быстров

Аннотация. В статье обоснована роль текстовой коререферентности в структуре фрактального концепта в свете теории синергетики. Установлено, что коререферентные номинации являются средством фрактальной концептуализации биографического нарратива, а флуктуации референтной зоны концепта обеспечивают процесс тиражирования коререферентных наименований биографического субъекта.

Ключевые слова: фрактальный концепт, коререферентность, биографический субъект, биографический нарратив, лингвосинергетика.